

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-23>

УДК 338.48:379.831(045)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WORLD EXTREME TOURISM: PROBLEMS AND PROSPECTS

Кізиун Алла Григорівна

кандидат географічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2838-9428>

Kiziun Alla

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

Стаття присвячена актуальним питанням розвитку світового екстремального туризму, його значенню, важливості в сучасному розвитку світового туризму. Проаналізовано географію поширення світового екстремального туризму. Зазначено, що популярність світового екстремального туризму за останні роки виросла в геометричній прогресії, оскільки туристи прагнуть гострих відчуттів і для цього відвідують раніше незвідані місця. Увагу також приділено природним ресурсам та умовам, які є основою для розвитку екстремальних видів туризму. Зроблена спроба сформулювати та систематизувати критерії екстремальності природних умов та ресурсів. Зазначено, що в сучасному світі саме екстремальний туризм може розвиватися при наявності певних специфічних умов. Це дозволяє країнам, які мають природні умови для розвитку екстремального туризму розвивати нові напрямки і позиціонувати свої території як справді унікальні, привабливі для туристів, які шукають рідкісні, ні з чим не порівнянні враження. Відмічено, що країни, які раніше не могли конкурувати на світовому туристичному ринку, мають змогу, при створенні необхідних умов, які зроблять країну зручною для відвідування і привабливою, зайняти своє місце в сфері надання послуг екстремального туризму.

Ключові слова: екстремальний туризм, пригодницький туризм, природні ресурси, природні умови, розвиток, туристична послуга.

Статья посвящена актуальным вопросам развития мирового экстремального туризма, его значению, важности в современном развитии мирового туризма. Проанализирована география распространения мирового экстремального туризма. Отмечено, что популярность мирового экстремального туризма за последние годы выросла в геометрической прогрессии, поскольку туристы стремятся получить острые ощущения и для этого посещают ранее неизведанные ими места. Внимание также уделено природным ресурсам и условиям, которые являются основой для развития экстремальных видов туризма. Предпринята попытка сформировать и систематизировать критерии экстремальности природных условий и ресурсов. Отмечено, что в современном мире именно экстремальный туризм может развиваться при наличии определенных специфических условий. Это позволяет странам, имеющим природные условия для развития экстремального туризма, развивать новые направления и позиционировать свои территории как действительно уникальные, привлекательные для туристов, которые ищут редкие, ни с чем не сравнимые впечатления. Отмечено, что страны, которые ранее не могли конкурировать на мировом туристическом рынке, могут, при создании необходимых условий, что делают страну удобной для посещения и привлекательной, занять свое место в сфере предоставления услуг экстремального туризма.

Ключевые слова: экстремальный туризм, приключенческий туризм, природные ресурсы, природные условия, развитие, туристическая услуга.

The article is devoted to topical issues of development of world extreme tourism, its significance, importance in the modern development of world tourism. The geography of distribution of world extreme tourism is analyzed. It is noted that the popularity of global extreme tourism in recent years has grown exponentially, as tourists seek thrills and for this purpose visit previously unknown places. Attention is also paid to natural resources and conditions that are the basis for the development of extreme types of tourism. An attempt is made to form and systematize the cri-

teria of extremity of natural conditions and resources. It is noted that in the modern world it is extreme tourism that can develop in the presence of certain specific conditions. This allows countries that have natural conditions for the development of extreme tourism to develop new destinations and position their territories as truly unique, attractive to tourists looking for rare, incomparable experiences. It is noted that countries that previously could not compete in the global tourism market have the opportunity, while creating the necessary conditions that will make the country convenient to visit and attractive, to take its place in the provision of extreme tourism services. It is noted that the peculiarity of extreme tourism is the location of this tourism, for example, some mountainous areas or desert areas. In such areas, the tourist must feel the risk of the environment, extreme conditions, realize personal capabilities, strength of spirit, enriched with new experiences. Extremes of natural conditions can be manifested in any of the components of the natural environment, in terms of human health. Some extreme tours require some physical training of tourists, so the target audience for the consumption of such extreme tours can only be a limited number of people prepared for difficult travel. Through the active research of scientists in the world, new amazing objects of nature, history and culture are discovered every year, and due to the acceleration of information exchange, the number of regions open to visitors has sharply increased.

Keywords: extreme tourism, adventure tourism, natural resources, natural conditions, development, tourist service.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Туризм давно став широко поширеним соціальним явищем. Але кожний вид туризму має певні умови та ресурси для розвитку. Такі умови має і екстремальний туризм. Важливим, на наш погляд, є питання виокремлення природних умов в ранг екстремальних. Питання віднесення до екстремальності території носить важливе практичне значення для територіальної організації туризму. Проблема в тому, які умови варто вважати екстремальними, які критерії екстремальності природних і суспільних умов життєдіяльності, зокрема і туристичної? Ця проблема, поки що слабо досліджена не лише для природних комплексів загалом, але й для окремих компонентів природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку екстремального туризму досліджували в своїх працях такі відомі науковці, як А. Романов, В. Гулев, Ю. Дмитрієвський, О. Бабкін, Я. Ярін. Але ці дослідження носять спорадичний характер, зокрема проблема екстремальності природних умов досліджена слабо. У колективній монографії під редакцією А.Д. Лебедева [1] це питання частково розглядається. У ній досліджені можливі впливи на здоров'я людини різних, зокрема й екстремальних, типів навколишнього середовища та зроблено аналіз географічних підходів до їх оптимізації. Екстремальний туризм не розглянуто.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження умов для розвитку світового регіонального екстремального туризму. Зроблена спроба сформулювати критерії екстремальності природних умов та їх вплив на людину.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. У сучасному навко-

лишньому середовищі природні умови мають широкий діапазон впливу на життєдіяльність людини: від найсприятливіших (комфортних) до зовсім непридатних – дискомфортних, при яких життя й господарська діяльність людини неможливі. Останній тип природних умов часто називають екстремальними [2, с. 190–191].

Наявність таких природних умов в країні дає можливість розвивати екстремальний туризм в його різноманітті.

На сьогоднішній день чіткого уніфікованого визначення екстремального туризму не існує. І.С. Смалєв тлумачить екстремальний туризм, «адреналіновий туризм» як вид туризму і відпочинку, пов'язаний з певним ризиком для життя [3, с. 43]. Гусейнов Р.Ю. стверджує, що екстремальний туризм часто зав'язаний саме на страху перед смертю, болем і травмами. Часом він «грає» на людських слабкостях і страхах. Також участь в подібних заходах завжди вимагає від туриста максимально задіяти ресурси свого тіла. У кожному із способів, які пропонує екстремальний туризм, знайдеться подібність – ризик туриста. Це може бути: психофізіологічні навантаження, декомпресійна хвороба і небезпека утоплення; гірська хвороба, небезпека зірватися з обриву або ж замерзнути; небезпека втратити керування і потерпіти авіакатастрофу; ризик перекинутися в човні і потрапити в крижану воду гірської річки; можливість втратити свободу через знаходження на забороненій території; травми, переломи, удари, хвороби, спровоковані умовами середовища перебування туриста тощо [4, с. 10].

Аналіз дефініцій дає змогу дійти висновку, що «екстремальний туризм» – це вид пригодницького туризму, що характеризується відвідуванням природних або штучно створених людиною об'єктів, пов'язаних із певним сту-

пенем ризику для туриста, під час якого відбувається мобілізація фізичних та психологічних резервів людини, в результаті якого вона отримує позитивний адреналін, емоції і незабутні враження [5, с. 4].

Немає сталого визначення і пригодницького туризму, проте Торгова асоціація пригодницького туризму (АТТА) визначає цей вид туризму як подорож, яка включає в себе принаймні два з наступних трьох елементів: фізична активність, природне середовище та культурне занурення [6]. Розширення пригодницького туризму, в тому числі одного з його видів, а саме екстремального, створює великі можливості для розвитку туристичної діяльності, особливо у віддалених районах, де пригодницькі подорожі підживлюють місцеву економіку, а також генерують дохід та зайнятість населення. Цей вид туризму відкриває найпрекрасніші куточки світу, пропонує неймовірні враження, але завжди пов'язаний з небезпекою, тому вимагає гарної фізичної та психологічної підготовки.

Різноманіття видів екстремального туризму в наш час просто вражає. Аби лиш привабити туристів та просто любителів гострого відчуття, туристичні підприємства країн вигадують щось особливе, цікаве, захопливе. Сучасний прискіпливий турист вимагає нестандартного підходу до відпочинку. Його приваблює змагання з природою, пригоди та «адреналінова» діяльність: підкорення гірських річок, відвідання небезпечних печер, подорожі пустелями, переборення бурхливих вод океанів та морів, підкорення неба на повітряній кулі, відвідання самих холодних територій землі і, навіть, польоти на декілька днів у космос. І саме екстремальний туризм може надати можливість такої діяльності.

Тим багатьом людям, хоча б частково мотивованим перспективою гострих вражень і хвилювань, того, що зараз можна назвати стандартними туристичними пропозиціями, вже недостатньо. До цього, у відповідь, додається ще більша рішучість туристичної сфери запропонувати щось нове. Це створює основу для все більш екстремальних форм туристичного досвіду, які шукають і пропонують. Туризм стає доступнішим для більшої кількості людей і у поєднанні зі швидкими технологічними досягненнями, що трансформують подорожі та туризм, те, що колись було достатньо ризикованим та захоплюючим туристичним досвідом, переходить у сферу загального, нормального і частіше стає все більш буденним. Так, наприклад, дайвінг,

який зараз є одним із найпопулярніших у світі видів активного відпочинку, був надзвичайно екстремальною формою туризму протягом 1960-х та 1970-х років. Сьогодні дайвінг-туризм продовжує розширювати зовнішні межі підводного відпочинку шляхом глибокого плавання, печерного занурення, занурення, з додатковими ризиками, такими як дайвінг з акулами біля узбережжя Південної Африки.

Туризм у дике та чуже середовище часто стає більш ризикованим не тільки через їх фізичну віддаленість, а й через відключення від спілкування. Відомі туристичні місця такого типу як Гімалаї та Антарктида стають все більш популярними і туристів, які шукають гострих відчуттів тут приваблює небезпека та адреналін, а також слава, пов'язана з виконанням, здавалося б, неможливих завдань у цих чужих та ворожих умовах без підтримки існуючої інфраструктури.

До найпопулярніших видів екстрем-туризму відносять спелеотуризм, мотоподорожі, велоподорожі, рафтинг, каякінг, альпінізм і скелелазіння, польоти на повітряних кулях. Головне в екстремальному туризмі – наявність природних умов для обраного виду відпочинку і досвідчених організаторів. Пристосовуватись до несприятливих, інколи екстремальних природних умов – є найважливішою складовою здатності людини у процесі адаптації. Саме ця форма адаптації є головним чинником, який стимулює та активізує роботу біологічних та позабіологічних механізмів адаптації.

Сучасний стан навколишнього природного середовища такий, що людині майже повсюдно необхідно адаптуватися до нього, незалежно гірські чи рівнинні, сільськогосподарські чи промислові та інші це регіони [2, с. 191].

В туристичних умовах, для кращого проходження процесу адаптації людини, особливо доцільним є розгляд можливих типів екстремальних умов за окремими їх компонентами. Ступінь екстремальності умов можна визначити впливом на людину.

Розглянемо параметри екстремальності кліматичних, геохімічних, біологічних, геолого-геоморфологічних, гідрологічних, ландшафтних та соціо-культурних умов, які потрібно враховувати в екстремальному туризмі та деякі території і країни, що володіють цими умовами (табл. 1).

Для виокремлення території з екстремальними для людини кліматичними умовами суттєве значення мають дослідження, де розглядаються питання просторового розподілу

Таблиця 1

Характеристика екстремальності природних та соціокультурних умов

Назва природних умов	Різновиди територій екстремальних умов	Ступінь екстремальності	Негативний вплив на людину	Країни та території з наявними екстремальними умовами
1. Кліматичні	Екстремально холодні	гіпотермічні	Порушення теплового стану та терморегуляції, перехід від нормального стану у патологічний	Антарктида, Росія, США, Фінляндія, Канада, Чилі, Ісландія, Казахстан. Території покриті льодовиками і івовими снігами
	Екстремально жаркі	гіпертермічні		США, Лівія, Чилі, Ефіопія. Райони відомих пустель
2. Геохімічні умови		критичні концентрації хімічних елементів	Недостатня кількість або надлишок різних хімічних елементів, вплив на всі ланки біохімічних харчових ланцюгів	Країни Африки, Україна (Чорнобиль), Країни Латинської Америки, країни Південно-Східної Азії
3. Біотичні умови		паразитарні системи	біота може бути елементом природних передумов небезпечних для людини захворювань (антропонози, зооантропонози, геогельмінтози і біогельмінтози)	Болотисті місцевості помірних і субтропічних широт, тропічні країни, річкові долини Африки та Південної Америки.
4. Геолого-геоморфологічні	Високогір'я, середньогір'я	диференціація висотних умов (рельєфу)	патологічне явище як комплекс симптомів гірської хвороби	Альпійські країни: Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн, Китай, Непал, країни Анд, Танзанія, Греція
	Печери, шахти, тунелі, глибинне середовище акваторії	замкнутість і обмеженість простору	клаустрофобія, вплив на стан людини через відсутність світла та звичного складу повітря або його відсутність	США, Франція, Україна, Беліз, Швейцарія, Філіппіни, Єгипет, Таїланд, Туреччина, Греція, Мальдіви
	Гори, урвища, каньйони, пустелі, печерні лабіринти, джунглі, каньйоноподібні долини річок	крутизна схилів, важкодоступність	фізичне перевантаження	Райони відомих пустель: Єгипет, Алжир, ОАЕ, Лівія; Болівія. Гірські країни; Кенія, Бразилія, Уганда, Індія, Ботсвана.
5. Гідрологічні умови	Річки, озера, водоспади	швидкість та порожистість гідрографічних елементів	фізичне перевантаження	Бразилія, Аргентина, Непал, Таїланд, Нова-Зеландія, Мексика, Коста-Ріка, Замбія.
6. Соціокультурні умови	Віддалені місця проживання диких племен	незвіданий «дикий» культурний ландшафт та середовище	культурний шок, мовні бар'єри, дезорієнтація поведінки, сенсорні перевантаження.	Перу, Бразилія, Південний Судан, Мексика, Мавританія, Уганда, Ефіопія, Мексика.

Джерело: складено автором

комплексних показників впливу клімату, що відображені на картах біокліматичної оцінки території. Частіше такі дослідження присвячені невеликим за площею територіям.

Ландшафтні умови, їх екстремальність, формують разом охарактеризовані раніше геокомпонентні умови. Тобто, у процесі становлення й розвитку екстремального туризму необхідно враховувати не лише туризм у ландшафті, але й ландшафт у розбудові екстремального туризму [2, с. 197].

Соціокультурні умови мають свій специфічний вплив на людину. Екстремальні форми культурного туризму можуть не вимагати однакових фізичних вимог, але вимагають ставлення до психології або психологічного профілю, який мотивує та вакцинує їх певною мірою від надто сильного культурного шоку. Мотивації масових туристів для веселощів та релаксації, як правило, досить банальні проти мотивів екстремальних туристів. Оскільки масовий туризм стає кодом першого або буденного туризму та все більшого пошуку альтернативних форм туризму, екстремальні форми туризму є відповіддю на швидко мінливе соціальне, економічне та технологічне середовище.

Висновки. Таким чином, тенденція екстремального туризму полягає у збільшенні кількості туристів, які беруть участь у сучасних формах екстремальних вражень і переживань, так і в збільшенні територій з екстремальними умовами, які пропонуються країнами та

світовому туристичному ринку. Все частіше країни на всіх етапах розвитку туристичної сфери надають пріоритет екстремальному туризму для ринку зростання, оскільки вони визнають його економічну цінність. Розвиток екстремального туризму в різних країнах світу пов'язаний з наявністю і пізнанням екстремальних кліматичних, геохімічних, геолого-геоморфологічних, біотичних, сформованих ними ландшафтних та соціокультурних умов, їх впливу на здоров'я та діяльність туристів, що знаходяться в екстремальних умовах. Тобто, піддавати себе ризику було і залишається переконливою мотивацією для людей, які обирають подорожі, а також спонуканням для розвитку складної туристичної індустрії, яка б виконувала роль ізоляції від цих ризиків.

Безперечно екстрим-туризм – це перспективний вид туризму, що буде отримувати все більшу популярність у туристів, особливо молоді, які прагнуть «адреналінових», незабутніх вражень, ризику, вони воліють «пересунути» встановлені межі людських можливостей, тому попередня фізична підготовка та активність є досить вагомими складовими, що дозволяють людині займатися саме таким видом туризму. Для кращого розуміння та управління туризмом, світовий екстремальний туризм корисний для того, щоб параметри та умови його розвитку були чітко помітними, пам'ятаючи, що сьогоdnішній екстремальний туризм – це, можливо, завтрашня норма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лебедев А.Д. (Ред). Окружающая среда и здоровье человека : кол. монография. Москва : Наука, 1979. 213 с.
2. Alla Kizyun. Regional features of the natural environment and their consideration in the process of extreme tourism development. Social and legal aspects of the development of civil society institutions : Collective monograph. Part I. Warsaw, Poland, BMT Erida spółka z o.o. 2019. С. 190–203.
3. Смаль І.В. Географія туризму та рекреація : Словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 208 с.
4. Гусейнов Р.Ю. Экстремальный туризм и его особенности : *Материалы региональной научно-практической конференции «Индустрия туризма и туристические ресурсы» (г. Брест, 29 марта 2017 г.)*. С. 10–11. URL: http://www.brsu.by/sites/default/files/socgeo/sbornik_industriya_turizma_i_turisticheskie_resursy_2017_brgu.pdf (дата звернення 18.08.2021).
5. Глебова А.О., Зозуля А.В., Солодовник М.О. (2017) Сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні та світі. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6(11). С. 3–8. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1662> (дата звернення: 17.08.2021).
6. Global report on adventure tourism. URL: <https://www.adventuretravel.biz/research/unwto-global-report-on-adventure-tourism> (дата звернення: 18.08.2021).

REFERENCES:

1. Lebedev A.D. (Ed) (1979) Okruzhayushchaya sreda i zdorovye cheloveka: kollektivnaya monografiya [Environment and human health: collective monograph]. Moscow: Nauka, 213 p. (in Russian)

2. Alla Kizyun (2019) Regional features of the natural environment and their consideration in the process of extreme tourism development. Social and legal aspects of the development of civil society institutions: Collective monograph. Part I. Warsaw, Poland, BMT Erida spółka z o.o. Pp. 190–203.
3. Smal I.V. (2010) Географія туризму та рекреації: Словник-довідник [Geography of tourism and recreation: Dictionary-reference book]. Ternopil: Navchalna knyha «Bohdan», 208 p. (in Ukrainian)
4. Guseinov R. (2017) Ekstremalnyy turizm i yego osobennosti [Extreme tourism and its features]: *Materialy regionalnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Industriya turizma i turisticheskie resursy» (Brest, 29 marta 2017)*, pp. 10–11. Retrieved from: http://www.brsu.by/sites/default/files/socgeo/sbornik_industriya_turizma_i_turisticheskie_resursy_2017_brgu.pdf (accessed 18 August 2021). (in Russian)
5. Hliebova A.O., Zozulia A.V., Solodovnik M.O. (2017) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekstremalnoho turizmu v Ukraini ta sviti [Current state and prospects of development of extreme tourism in Ukraine and the world]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6(11), pp. 3–8. Retrieved from: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1662> (accessed 17 August 2021). (in Ukrainian)
6. Global report on adventure tourism. Retrieved from: <https://www.adventuretravel.biz/research/unwto-global-report-on-adventure-tourism> (accessed 18 August 2021).